Ks. dr Czesław Walentowicz

Założony i realizowany model katechety

Studium katechetyczne
w świetle dokumentów Kościoła
i badań nauczycieli, rodziców
oraz młodzieży w archidiecezji białostockiej

Bóg jest...

Ks. dr Czesław Walentowicz

Założony i realizowany model katechety

Studium katechetyczne
w świetle dokumentów Kościoła
i badań nauczycieli, rodziców
oraz młodzieży w archidiecezji białostockiej

WYDAWNICTWO UJT

Spis treści

Summary **7**
Katecheta dziś **13**
Wykaz skrótów **15**
Wstęp **19**
Rozdział I. Założony model katechety **27**
1. Wymiar ludzki modelu katechety 27
1.1. „Być" katechety 39
1.2. Ogólne elementy modelu katechety 41
1.3. Szczegółowe elementy modelu katechety 77
2. Wymiar intelektualny modelu katechety 103
2.1. Wykształcenie biblijno-teologiczne 113
2.2. Wykształcenie humanistyczne 131
2.3. Przygotowanie pedagogiczne 135
3. Wymiar praktyczny modelu katechety 138
3.1. Katecheta-nauczyciel 139
3.2. Katecheta wychowawca 170
3.3. Katecheta świadek 225
3.4. Elementy modelu katechety-duchownego diecezjalnego i zakonnego 246
Rozdział II. Realizowany model katechety w archidiecezji białostockiej **273**
1. Samoocena katechety 276
2. Katecheta w ocenie nauczycieli i dyrektorów 297
3. Katecheta w ocenie rodziców 303
4. Katecheta w ocenie młodzieży 306

Rozdział III. Postulowany model katechety w archidiecezji białostockiej 317
1. Postulaty katechetów 317
2. Postulaty dyrektorów i nauczycieli 322
3. Postulaty rodziców 330
4. Postulaty katechizowanych 332
Zakończenie 335
Bibliografia 343
Wykaz diagramów 381
Wykaz tabeli 383

Wstęp

Jubileusz 1050-lecia chrztu Polski, przy obchodach którego 28 lipca 2016 roku brał czynny udział papież Franciszek, stał się ważnym wydarzeniem w dziejach narodu i Kościoła. Na jego znaczenie wpłynęły także wcześniejsze trudności historyczno-ustrojowe związane z obchodami tysiąclecia tego istotnego wydarzenia organizowanymi osobno przez państwo i Kościół, co nie pozwoliło na pełną refleksję na temat tej rocznicy[1]. Jubileusz stał się okazją nie tylko do dziękczynienia Bogu za dar wiary, który otrzymaliśmy dzięki decyzji księcia Mieszka, ale również sposobnością do lepszego poznania historii chrystianizacji i ewangelizacji Polski, i współczesnych wzorców przekazu wiary. Tak jak u podstaw tworzenia się Państwa Polskiego znajdowała się decyzja Mieszka I i pewien model przekazu daru sakramentu chrztu świętego, tak również dzisiaj mamy rzeczywistość osobistego otwarcia na tajemnicę przychodzącego Boga, który w danym środowisku powołuje konkretne osoby do przekazywania dobrej nowiny nowym pokoleniom Polaków.

Realizacja duszpasterstwa uwarunkowana jest czynnikami miejsca i czasu. Z tego powodu nie ma uniwersalnego duszpasterstwa, ale przystosowane jest

[1] W homilii jubileuszowej papież Franciszek przypomniał znaczenie przekazu wiary w rodzinie słowami: „wasza historia, uformowana przez Ewangelię, krzyż, wierność Kościołowi, była świadkiem pozytywnego wpływu autentycznej wiary przekazywanej z rodziny do rodziny, z ojca na syna, a zwłaszcza przez mamy i babcie, którym trzeba bardzo dziękować", podkreślając tym samym rangę katechezy i pierwszych katechetów, jakimi są: rodzice, dziadkowie i babcie, a także inni członkowie rodziny. tenże. *Doświadczajcie konkretnej i troskliwej czułości Matki wszystkich*. Homilia podczas Mszy św. w Częstochowie z okazji 1050. rocznicy chrztu Polski. 28 lipca 2016. „L'Osservatore Romano" 37:2016 nr 7–8(384) s. 13–14.

ono do określonych warunków przestrzennych i czasowych. Dlatego w każdej epoce historycznej działalność Kościoła, w tym także katechetów, niesie wiele problemów i otwartych pytań. Katechizacja, ma spełniać stawiane jej cele, powinna być adresowana do dzisiejszych ludzi. Oznacza to, że musi uwzględniać korzenie historyczne, ale w takiej samej mierze współczesne uwarunkowania ludzkiego życia. Odnowy oblicza katechizacji należy poszukiwać w oparciu o możliwie najlepsze zrozumienie zasad wywodzących się z Objawienia Bożego i nauczania Kościoła, ale także wyzwań egzystencjalnych i duchowych dzisiejszych ludzi. Kościół na przestrzeni wieków opracował pewne modele, które są wzorcem do poszukiwań teoretycznych i praktycznych jak najlepszego przygotowania osób do przekazywania tajemnic wiary. Niniejsza praca jest naukową próbą zbadania sposobu funkcjonowania modelu katechety w Polsce, a w szczególności w archidiecezji białostockiej. Zachodzi bowiem potrzeba ponownego odczytania i opracowania współczesnego modelu katechety, który jest „uczniem Boga" (Iz 54, 13; Jr 31, 33–34; J 6, 44), Chrystusa i Kościoła oraz mistrzem, nauczycielem, wychowawcą i świadkiem. Wzorzec ten znajdziemy w normatywnych dla katechezy dokumentach Kościoła, jak również w dokumentach ogólnych, obowiązujących wszystkich wierzących. Model katechety skonstruowany przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym, zawarty w *Piśmie Świętym Starego i Nowego Testamentu*, Tradycji i Magisterium Kościoła, a przyjęty przez *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (2001) jest obowiązujący. Zarówno w tym dokumencie, jak i w innych zawarte są normatywne elementy wzoru katechety, który należy zawsze odkrywać w wielowiekowym i przebogatym nauczaniu Kościoła narastającym w miarę rozwoju myśli katechetycznej pod wpływem działania Ducha Świętego. Praca ta stawia sobie za zadanie, aby wydobyć z Magisterium Kościoła wzorzec modelu katechety, zrozumieć go, a następnie przyjąć jako własny dla Kościoła lokalnego i poszukiwać odpowiednich dróg jego najlepszej realizacji.

Choć można znaleźć liczne dokumenty katechetyczne: *Directorium Catechisticum Generale* (1971), *Catechesi tradendae* (1979), *Katechizm Kościoła Katolickiego* (1994), *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (1997), to jednak nie ma oddzielnego dokumentu poświęconego wyłącznie katechecie. W obszarze badań na temat katechety powstało kilka prac, z których można zasadniczo wyróżnić dwie napisane na KUL-u: S. Łabendowicza *Formacja katechetów w dokumentach Kościoła i literaturze katechetyczno-dydaktycznej po Soborze*

Watykańskim II (1994), R. Szewczyka *Tożsamość katechety w świetle Dokumentów Kościoła w latach 1965–1991* (1996). Warto również wspomnieć o pracach zbiorowych pod redakcją: K. Misiaszka i A. Potockiego *Katecheta i katecheza w polskiej szkole* (1995) i pod redakcją J. Stali *Dzisiejszy katecheta stan aktualny i wyzwania* (2002). Ponadto powstało wiele prac magisterskich dotyczących formacji katechetów[2] i ich obrazu w opinii młodzieży[3] (jedna z nich traktuje o katechecie wychowawcy), a także szereg artykułów dotyczących formacji i pracy katechety. Nie podjęto jednak próby badania modelu, wzoru i ideału katechety ani kompleksowych badań empirycznych prowadzonych na większą skalę, chociażby na obszarze całego kraju[4]. Co więcej – na stronach internetowych znajdują się jedynie artykuły o podobnej treści, co spowodowało, że dostępne autorowi niniejszego studium wyniki badań empirycznych poświęconych temu zagadnieniu mają raczej charakter historyczny i często są fragmentaryczne. Rozprawa ta ujęta więc w kluczu nie tylko opracowania teoretycznego modelu katechety, ale również tego realizowanego w konkretnym Kościele lokalnym, jest pierwszą tego typu próbą zanalizowania modelu katechety w zakresie badań teoretycznych i praktycznych.

Główne problemy niniejszej pracy *Założony i realizowany model katechety. Studium katechetyczne w świetle dokumentów Kościoła i badań katechetów, nauczycieli, rodziców oraz młodzieży w archidiecezji białostockiej* można sformułować w następujących pytaniach: Jaki jest model katechety założony w świetle dokumentów Kościoła? W jakim stopniu realizuje się go w diecezji białostockiej?; Jakie są postulaty badanych grup: katechetów, nauczycieli, rodziców i młodzieży? Jakie można wyróżnić sposoby i możliwości zbliżenia realizowanego modelu do ideału na przyszłość? Problem naukowy postawiony powyżej zostanie rozwiązany w zakresie przedmiotu badań katechetyki szczegółowej, która z natury zajmuje się osobą katechety w wielowymiarowy sposób. Dla prawidłowego przebiegu owych badań konieczne jest skorzystanie z osiągnięć innych nauk, takich jak: teologia pastoralna, antropologia, teologia biblijna,

---

2 Zob. S. Kulpaczyński. *Nurty badań empirycznych kulowskiej katechetyki (1970–2010).* „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne" 2011 t. 3(58) s. 288.

3 Tamże s. 292.

4 Zob. K. Misiaszek. *Katecheta w aktualnym stanie rozwoju polskiej katechezy – spojrzenie z innej perspektywy.* w: *Dzisiejszy katecheta. Stan aktualny i wyzwania.* Kraków: WAM 2002 s. 7.

dogmatyka, pedagogika, psychologia, humanistyka, prawo kanoniczne, prawo oświatowe i inne.

Do zbadania modelu katechety w niniejszej dysertacji została wybrana i zastosowana metoda paradygmatu teologii pastoralnej[5], którego główne założenia polegają na odpowiedzi na kilka podstawowych pytań: Jaki jest założony wzór katechety w Magisterium Kościoła, czyli jak powinno być? Jak jest on realizowany w konkretnym środowisku eklezjalnym? Jak można go uaktualnić? Paradygmat teologii pastoralnej jest zbudowany na praktycznym sylogizmie składającym się z trzech elementów: normatywnego (przesłanki większej zawierającej generalne zasady danej rzeczywistości zbawczej), empirycznego (przesłanki mniejszej zawierającej analizę aktualnej rzeczywistości) i praktycznego (wniosków i postulatów dla działań pastoralnych).

Podejmując badania w dziedzinie modelu katechety, należy mieć na uwadze, że może on być odkryty, wyprowadzony, skonstruowany, stworzony i pokazany wyłącznie w oparciu o model pastoralny. Słowo *model* pochodzi od łacińskiego słowa *modulus* – to znaczy *miara, wzór, prototyp.* W praktyce model pastoralny jest to „graficzne lub opisowe odwzorowanie całości lub części rzeczywistości zbawczej Kościoła, ułatwiające analizę teraźniejszej i planowanie przyszłej [jego] działalności pastoralnej”[6]. Model jest to wzór,

---

5 W badaniach naukowych paradygmat jest narzędziem trwałym, twórczym i skutecznym, mimo iż trwają nad nim dyskusje. Ma coś ma coś wyjaśniać, opisywać tłumaczyć, dawać wnioski, rozwiązania na przyszłość. Odnosi się on tylko do konkretnej rzeczywistości, przedmiotu i określonego czasu – nie można nim ani objąć zbyt wielkiego obszaru, ani zbudować go na trwałe. Jego zaletą jest metodyczność, zawiera bowiem analizę i syntezę, a także indukcję i dedukcję. Stosuje się go w celu znalezienia konkretnych rozwiązań dla badanych problemów. zob. A. Lekka-Kowalik. *Paradygmat*. w: *Powszechna encyklopedia filozofii*. red. A. Maryniarczyk. t. 8. Lublin 2007 s. 17–19; B. Drożdż. *Niektóre paradygmaty ewangelizacyjne. Warsztat pastoralno-metodologiczny*. „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 12:2013 nr 1(22) s. 20; R. Kamiński. *Z metodologii teologii pastoralnej*. „Studia Nauk Teologicznych PAN” 2:2007 s. 235–250; tenże. *Normatywny i praktyczny wymiar refleksji teologicznopastoralnej*. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 2011 t. 3(58) s. 321–332; W. Przygoda. *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*. „Teologia Praktyczna” 2009 t. 10 s. 31–45; tenże. *Paradygmaty postępowania badawczego w teologii praktycznej.* w: *Metodologia teologii praktycznej.* red. W. Przyczyna. Kraków 2011 s. 97–113.

6 W. Przygoda. *Model pastoralny.* w: *Leksykon teologii pastoralnej.* red. R. Kamiński

ideał, propozycja, przykład wypracowany przez pastoralistę, w tym przypadku katechetyka, w celu zbadania pewnej rzeczywistości i znalezienia później konkretnego sposobu działania na przyszłość[7]. W teologii pastoralnej pojęcie modelu stosuje się dosyć powszechnie i bardzo skutecznie. Rozróżnia się przy tym liczne modele pastoralne: teoretyczne (np. teologii pastoralnej, katechetyki, katechezy, diecezji lub parafii) i praktyczne (np. duszpasterstwa ogólnego, młodzieżowego, akademickiego, katechetycznego), odgórne, wskazane przez Urząd Nauczycielski Kościoła, i oddolne, czyli te ukształtowane przez poszczególne wspólnoty, grupy i ruchy kościelne.

Mówi się zarówno o modelach indywidualnej działalności duszpasterskiej (np. kapłana, proboszcza, wikariusza, prefekta szkoły, duszpasterza akademickiego, kapelana szpitalnego, wojskowego lub więziennego), jak i wspólnotowej (np. parafii miejskiej, wiejskiej, personalnej, zakonnej, misyjnej, ekipy duszpasterzy dla kilku parafii). Przy konstruowaniu modeli pastoralnych – katechetycznych – należy mieć na uwadze, że w teologii pastoralnej i katechetyce bliższe jest określenie modelu stosowane w naukach humanistycznych niż w matematyczno-przyrodniczych. Model jest uproszczonym przedstawieniem określonej rzeczywistości zbawczej Kościoła, zjawiska, dzięki czemu może on być odnoszony do różnych sytuacji i w nich się sprawdzać[8]. Znaczy jednocześnie dużo więcej niż obraz lub wizerunek pewnej rzeczywistości, pozwala bowiem uchwycić jej istotę i najważniejsze cechy. Model jest więc instrumentem badawczym posiadającym wiele zalet, ponieważ daje możliwość badania katechety w różnych wymiarach. Trzeba jednak przy tym też się zgodzić na pewne uproszczenia, uogólnienia i na to, że nie da się w nim pokazać całego bogactwa danej rzeczywistości. W niniejszym studium będzie mowa

---

i in. Lublin 2006 s. 515–517; tenże *Model pastoralny.* w: EK t. 12 k. 1487–1489; R. Kamiński. *Metody teologii pastoralnej.* w: *Teologia pastoralna*. red. R. Kamiński i in. t. 1. Lublin 2000 s. 21–26; A. Przybecki. *Pojęcie modelu duszpasterstwa w teologii pastoralnej.* „Teologia Praktyczna" 2008 t. 9 s. 127–135; R. Chałupniak. *W poszukiwaniu nowego modelu katechezy.* „Katecheta" 54:2010 nr 7 s. 19–25.

7 Zob. R. Kamiński. *Tożsamość współczesnej teologii pastoralnej.* „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne" 2012 t. 4(59) s. 21–36; tenże. *Normatywny i praktyczny wymiar refleksji teologicznopastoralnej*. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne" 2011 t. 3(58) s. 321–332.

8 Zob. J. Majka. *Metodologia nauk teologicznych*. Wrocław 1981 s. 104.

o modelu personalnym, skupionym na osobie sługi słowa Bożego – katechety świeckiego, duchownego diecezjalnego i zakonnego.

Dysertację przy zastosowaniu paradygmatu teologii pastoralnej podzielono na trzy rozdziały. W rozdziale teoretycznym zostanie omówiona przesłanka większa, zawierająca generalne zasady modelu katechety. Dzięki dogłębnej analizie, egzegezie, interpretacji tekstów *Pisma Świętego*, Magisterium Kościoła i Tradycji założony model katechety zostanie zbadany w wymiarze: ludzkim, intelektualnym i praktycznym. W tym miejscu będzie podjęta próba udzielenia odpowiedzi na pytania: Kim jest katecheta? Co jest istotą jego osoby? Czym jest powołanie do katechizacji? Jakie cechy dojrzałości osobowej i religijnej powinien posiadać dobry katecheta? Dlaczego konieczna jest misja kanoniczna? Kolejnym zagadnieniem będzie wymiar intelektualny modelu katechety ukazujący konieczność, wszechstronność i jakość przygotowania do posługi katechetycznej[9]. Założony model katechety realizuje się w trzech podstawowych wymiarach: „nauczania, wychowania i wprowadzania do pełni życia z Bogiem" (DCG 31), co znaczy, że katecheta ma być jednocześnie: „nauczycielem, wychowawcą i świadkiem" (DOK 237; PDK 151). Następnie zostanie podjęta próba ukazania pewnych elementów modelu katechety-duchownego diecezjalnego i zakonnego z uwzględnieniem właściwych im charyzmatów.

W rozdziale drugim, empirycznym, zostanie ukazana przesłanka mniejsza zawierająca analizę rzeczywistości współczesnej. Będzie w nim bowiem omówiony model katechety realizowany w archidiecezji białostockiej. Zaplanowane badania zostaną przeprowadzone metodą studium, kwestionariusza ankiety, który powstał na seminarium z Katechetyki Szczegółowej KUL w Lublinie. Formularze ankiet zbudowano z pytań otwartych, pół otwartych i zamkniętych z możliwością wielokrotnego wyboru odpowiedzi. Do przeprowadzenia badań wytypowano następujące grupy reprezentatywne: katechetów i katechetki, duchownych diecezjalnych, zakonników i świeckich z całej archidiecezji; nauczycieli i dyrektorów białostockich szkół ponadgimnazjalnych; rodziców uczniów i młodzież klas maturalnych i przedmaturalnych. Przy wyborze szkół potrzebnych do przeprowadzenia badań wśród młodzieży przyjęto kryterium: trzy szkoły licealne o zróżnicowanym charakterze (szkoła katolicka i dwie szkoły państwowe), o różnym w nieznacznym stopniu poziomie wyników

[9] Zob. D. Adamczyk. *Konieczność formacji katechety jako ucznia Chrystusa*. „Kieleckie Studia Teologiczne" 2008 nr 7 s. 133–158.

nauczania, a także innym położeniu na terenie miasta (centrum i obrzeża). Dane z 1090 zakwalifikowanych ankiet przeanalizowano statystycznie z wykorzystaniem programów MS Excel oraz STATISTICA 10.0 firmy StatSoft. Do opisu związku między cechami kategorycznymi zastosowano nieparametryczny test niezależności Chi kwadrat. Dokładna analiza uzyskanych wyników z uwzględnieniem charakterystyki poszczególnych grup ukaże białostockiego katechetę w realiach jego życia i posługiwania we współczesnym świecie.

W rozdziale trzecim stanowiącym konkluzję postulatywną, korzystając z metod: syntezy, interpretacji i klasyfikacji, zostaną zaprezentowane postulaty i wnioski: katechetów, dyrektorów i nauczycieli, rodziców i katechizowanych mające na celu podniesie jakości pracy samego katechety, wspomaganie go w jego rozwoju osobowym, zawodowym i duchowym, pogłębianie jego wiedzy teoretycznej i praktycznej, rozwijanie umiejętności dydaktycznych, pedagogicznych i katechetycznych, kształtowanie w nim postawy sługi Chrystusa i Kościoła, systematyczne i konsekwentne zbliżanie go do ideału katechety zapisanego w *Piśmie Świętym Starego i Nowego Testamentu*, Tradycji i Magisterium Kościoła. Ponadto w tym rozdziale zostaną ukazane sposoby i możliwości skutecznego osiągania celów wyznaczonych przez powyższe postulaty, sugestie i propozycje. W ten sposób osoba i dzieło, a także przyszłość modelu katechety zostaną zbadane i przedstawione jako znak czasu na dzisiaj i na przyszłość (KDK 4)[10]. Podjęta praca badawcza mająca za przedmiot analizy wzór katechety może okazać się przydatną i użyteczną szczególnie w archidiecezji białostockiej, gdzie posłuży współczesnej formacji katechetów, wpływając jednocześnie na bardziej owocną i skuteczniejszą ewangelizację, a także katechizację[11].

[10] Zob. S. Bielecki. *Znaki czasu.* w: *Leksykon teologii pastoralnej.* Lublin 2006 s. 923–926; tenże. *Znaki czasu i ich rozpoznawanie.* w: *Teologia pastoralna* t. 1. Lublin 2000 s. 223–247.

[11] Zob. W. Przygoda. *Model pastoralny.* w: *Leksykon teologii pastoralnej* s. 515–517.

Ks. dr Czesław Walentowicz – kapłan archidiecezji białostockiej, doktor teologii w zakresie katechetyki, katecheta, ekspert MENiS, wizytator nauki religii i doradca metodyczny religii rzymsko-katolickiej w Miejskim Ośrodku Doradztwa Metodycznego w Białymstoku. Autor 110 publikacji katechetyczno-pedagogicznych. Odznaczony medalem Komisji Edukacji Narodowej, Złotym Medalem za wieloletnią służbę i dwukrotnie nagrodą Prezydenta Miasta Białegostoku. Kanonik honorowy Kolegiackiej Kapituły Krypniańskiej.

***

Wydaje się, że nikt do tej pory nie badał tak dogłębnie założonego i realizowanego modelu katechety. Na źródłach zastanych i wytworzonych powstała oryginalna i twórcza rozprawa doktorska. W dzisiejszym „medialnym" świecie zwróconym ku akcentowaniu niepożądanych faktów – ta praca badawcza dokumentuje duży i pozytywny wkład katechetów w pracę wychowawczą z dziećmi i młodzieżą. Książka stanowi opracowanie ważnego obszaru badawczego dla historii i współczesnej katechetyki oraz nauczania religii katolickiej w szkole polskiej. Wpisuje się w ważne osiągnięcia naukowe prowadzone w Katedrze Katechetyki Szczegółowej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

z recenzji promotorskiej ks. dra hab. Andrzeja Kicińskiego, prof. KUL

Oceniając pozycję ks. Czesława Walentowicza, zauważa się bezsprzecznie, że duży walor rozprawy to jej wymiar praktyczny. Autor dokonał analizy opinii katechetów, dyrektorów i nauczycieli oraz rodziców i młodzieży z archidiecezji białostockiej na temat poszczególnych elementów modelu katechety (1090 zakwalifikowanych kwestionariuszy ankiet). Na podkreślenie zasługuje fakt, iż wszystkie wyniki badań pozwoliły autorowi na wypracowanie istotnych, zwłaszcza w kontekście permanentnej formacji katechetów, postulatów.

z recenzji prof. dr hab. Anny Zellmy (UMW)

Ksiądz Czesław Walentowicz daje nowe i oryginalne spojrzenie na kwestie modelu katechety wkomponowanego w realia katechetyczne jednej diecezji. Autor pokazał, jakie są osiągnięcia, które od zaraz można implantować w ogólnopolskich przestrzeniach katechetycznych. Praca w swojej warstwie empirycznej prowokuje do dyskusji nad rolą katechety w środowisku edukacyjnym, pogłębia spojrzenie czytelnika na trudne do przecenienia znaczenie świadectwa dla rozwoju wiary. Uważna lektura pozwala z prawdopodobieństwem graniczącym z pewnością ustalić, że autor patrzy na katechetę – dostrzegając rozbieżności między modelem założonym a rzeczywistym – w duchu wiary oraz z nadzieją, że Bóg swojego dzieła zbawczego nigdy nie porzuca, lecz wspomaga swoim błogosławieństwem.

z recenzji ks. prof. dra hab. Mariana Zająca (KUL)